

Vesna SLAVIČEK, prof.

POVIJESNI OKVIRI LOVRANA KRAJEM XV. I POČETKOM XVI. STOLJEĆA

UDK:

94(497.5 Lovran) "14/15"

UDC:

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

Ključne riječi: Habsburgovci, Istra, Lovran, Madridski mir, Pazinska knežija, Rijeka, Uskočki rat, Venecija.

Ekonomski i politički sukob Habsburgovaca i Mletačke Republike doživjet će svoj vrhunac u ratnom sukobu poznatom kao Uskočki rat ili Rat za Gradišku, (1615. -1617. /1618.). Osim područja Istre, stradali su pogranični habsburški teritoriji istočnoistarskih komuna na Kvarneru, a osobito Lovran koji je svojom lukom služio kao uskočko uporište i u kojem se nalazio fontik za opskrbu uskoka u Senju. Ratni sukob dviju velikih sila na ovom području nije prestao Madridskim mirom 1617. godine već restitucijom Mošćenica nekoliko mjeseci kasnije, a posljedice sukoba za Lovran i istočnoistarske komune bile su dalekosežne i teške, te je slijedio niz godina dugog i teškog oporavka.

Izvori koji nam osvjetljavaju događaje u ovom vremenskom razdoblju preuzeti su iz mletačkog arhiva u Veneciji i u njima prvi puta nalazimo neke od podataka vezanih za područje istočnoistarskih komuna.

Širenjem Osmanlijskog Carstva prema zapadu, hrvatski teritoriji tijekom XVI. stoljeća naći će se raskomadani između tri velike sile, a njihovi različiti politički, vojno-strateški i gospodarski ciljevi najviše će se lomiti na pograničnim teritorijima i njihovim stanovnicima. Pitanja međudržavnog značaja koja se tada rješavaju imala su za Hrvate nacionalni okvir i duboko egzistencijalno značenje.

Mletačka Republika svojim je posjedima zatvarala velik dio obalnog pojasa Jadrana; u Istri, gdje je do 1420. godine uspjela steći veliki obalni dio poluotoka s unutrašnjosti. Njeni posjedi pružali su se sjevernim, istočnim i južnim dijelovima poluotoka, dok su na zapadnom dijelu istarske obale dosežali do Plomina, sa zaleđem Kršana, Kožljaka i Šumbera. S izuzetkom habsburških teritorija u središnjoj Istri i Hrvatskom primorju te teritorija Dubrovačke Republike, njena dominacija nastavlja se do južnih albanskih obala i bila je neprestana politička prijetnja hrvatskim zemljama uključenim u Habsburšku krunu. Utjecajem Osmanlijskog Carstva koje se širilo prema zapadu Osmanlije će biti kontinuirana prijetnja na granicama njenih posjeda u Dalmaciji gdje

je Venecija priželjkivala dobre odnose s njima, izbjegavajući veće sukobe koji bi štetili njezinom ekonomskom interesu.¹ Za duge prisutnosti Osmanlija u hrvatskim krajevima, biti stanovnik Mletačke Republike na istočnoj jadranskoj obali značilo je pripadati ne samo krugu talijanskog i mediteranskog svijeta, već duhovnom i kulturnom napretku zapadne Europe. Ali, to se nije nimalo poklapalo s prilikama u Istri i Dalmaciji koje su bile podčinjene uskom mletačkom interesu u zadržavanju gospodarskog primata na Jadranu koji je bio dio njezinog "Stato da Mar".

Habsburgovci su u svojim rukama držali Pazinsku knežiju u središnjem dijelu Istre, koja je bila u posjedu nadvojvode Ferdinanda od 1521. godine kada je postala dio kranjskih zemalja. Moćni Habsburgovci uspjeli su steći dva izlaza na Jadran, Rijeku i Trst,² strateški vrlo važnih luka koje su najkraćim kopnenim putovima povezivale unutrašnjost austrijskih zemalja s jadranskim mjestima sjevernog i srednjeg Jadrana. Polazući pravo na slobodnu plovidbu Jadranskim morem dolaze u sukob s Venecijom, koja je u svoje političke ciljeve postavljala kontrolu Jadrana i kontinuitet svoje pomorske trgovine, ne dopuštajući slabljenje svoje pomorske vitalnosti. Slobodna trgovina u ovom sukobu nije predstavljala dio kulture i civilizacije, već je bila podređena političkom modelu svojih država. Obje su strane nastojale ispuniti svoje sukobljene političke i ekonomske ciljeve, najprije raspoloživim diplomatskim sredstvima, a kada su ona bila iskorištena, otvorenim ratnim sukobima koji su bili najintenzivniji upravo u rubnim dijelovima njihovih posjeda. Ali, to je bio samo jedan od uzroka njihova neprijateljstva, jer suparništvo se vodilo i oko izgradnje solana na području Trsta koje su svojom proizvodnjom izravno ugrožavale najcjenjeniji mletački proizvod za izvoz i tranzitni prijevoz. Sukobi oko pograničnih teritorija, uvijek spornih za stanovnike susjednih područja, bili su interes gospodarske prirode.³ Ruralno stanovništvo u pograničnim mletačkim i habsburškim područjima biti će prepušteno međusobnim sukobima, ratnim stradavanjima i razaranjima, bolestima, gladi te strahovima nesigurnog života na granici zbog neprestanih prepada, pljački i raznih okršaja.

Izuzetak od mletačkih posjeda na jadranskoj obali predstavljao je Kvarnerski zaljev s nekadašnjim posjedima devinske gospode i Walseovaca koji će biti uključeni u habsburški posjed. Rijeka je pod njihovim utjecajem od 1366. godine, tj. u njihovim rukama

- 1 Jednako dobre odnose u XV. i velikim dijelom XVI. stoljeća Republika je priželjkivala s Habsburgovcima. Usporedi s: S. GIGANTE, *Venezia e gli Usococchi*, seconda edizione riveduta e ampliata, Società di studi fiumani, Fiume, 1931, str. 25.
- 2 Rijeku su Habsburgovci koristili od 1366. godine preko Devinaca, a Trst su dobili 1382., te njihovim stjecanjem znatno su uvećali svoje prihode od trgovine; D: MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku - društveni odnosi u kastavskoj općini u razvijenom srednjem vijeku*, II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, ICR, Rijeka, 1998., str. 36. Godine 1465., Rijeka će i izravno biti u rukama Habsburgovaca, kao i okolne srednjovjekovne općine. I s t i, str. 45.
- 3 M. BERTOŠA, *Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva*, JZ, sv. IX., 1973-1975., Pula-Rijeka, 1975., str. 242; uzroci se navode i uz opis događaja i prilika u 1615. godini, u vrijeme rata između nadvojvode Ferdinanda i Mletačke Republike; usporedi u K. HORVAT, *Monumenta historiam usocchorum illustrantia*, Tom II, Annorum 1602-1620, MSHSM, vol. 34, Zagreb, JAZU, 1913., kratak opis događaja o uzrocima i prilikama rata između nadvojvode Ferdinanda i Mletačke Republike 1615. godine, br. 411 (3. siječnja 1616.), str. 216-223.

od 1466., kao i srednjovjekovne općine Kastav, Veprinac i Mošćenice.⁴ Istočnoistarska obalna granica njihovih kvarnerskih posjeda bila je vrlo osjetljiva kod Brseča, koji je svojim južnim dijelom graničio s mletačkim Plominom, a obližnji otoci Cres, Lošinj i Krk, smješteni u centralnom dijelu Kvarnera, također su bili mletački posjed. Granica se preko Rijeke nastavljala Hrvatskim primorjem, sve do Karlobaga. Od 1443. godine, Brseč i Lovran živjet će sudbinu Pazinske knežije⁵ koja će s područjem Kastavštine, Veprincem i Mošćenicama⁶ biti dio "unutarnjoaustrijskih" pokrajina⁷ pod vlašću nadvojvode; obalni pojas od Rijeke prema Karlobagu, zajedno sa zaštitnim teritorijem u zaleđu,⁸ činio je Primorsku granicu kao dio institucionaliziranog sustava habsburške Vojne granice koja je bila obrambeni zid protiv Osmanlija. U izvještajima i pismima mletački službenici habsburški su posjed na današnjem primorju i obali zapadne Istre nazivali "*marine arciducali*".

U pojedinim utvrđenim mjestima habsburških posjeda djelovali su odredi redovne i neredovite vojske, a od posebnog strateškog značenja bit će Senjska kapetanija, (kao i Kastavska kapetanija), koja će braniti Hrvatsko primorje od napada Osmanlija i Mlečana. Organiziranoj kao pogranični sustav, njeni glavni protagonisti bili su uskoci, regruti s područja rubnih dijelova osmanskih i mletačkih posjeda, koji su pronašli utočište na habsburškom području, obnašajući ulogu neredovitih pograničnih vojnika. Razlog neredovitosti uskočkih jedinica bila je habsburška prazna blagajna koja je štedjela na redovnoj vojsci, te su se uskoci morali uglavnom sami brinuti kako preživjeti česte oskudice i gladi. Služeći se otimanjem i pljačkom, uglavnom na mletačkom tlu, imali su opravdanje za svoje akcije jer su legitimno služili svog habsburškog gospodara.⁹ Ističući važnost Senja za obranu od Osmanlija, mletački izvori nazivaju ga ključem Istre, pokrajine Furlanije, Slavonije, Hrvatske i Hrvatskog primorja. Bez njegove obrane ti krajevi za vrlo kratko vrijeme postali bi plijen Osmanlija, a kako navodi upravitelj Krka Maffio Girardo, sljedeća na redu bi bila Italija.¹⁰ To će biti jedan od glavnih razloga da Mlečani nisu nikada napali Senj, jer upravo je taj grad sa svojim uskocima bio i njihova zaštita od Osmanlija, koji bi u protivnom još više ugrožavali mletačke

4 Vidi bilješku br. 2 u tekstu.

5 Vidi u: D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 41. I s t i, *Brseč na početku XVII. stoljeća*, LT - Brseč i Brseščina, knj. 8, Opatija, 1994., str. 41.

6 Navedena mjesta se nalaze pod vlašću Habsburgovaca od 1. rujna 1465. godine. Vidi u: I s t i, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 45. Kastavska gospoštija nazivala se još i kapetanijom, što daje naglasak na vojni sustav Kastavske kapetanije. I s t i, str. 59-61.

7 "Unutarnjoaustrijske" pokrajine bile su organizirane od početka vladavine Maksimilijana u sastavu Štajerska, Koruška i Kranjska te Trst i Gorica. I s t i, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 46.

8 Ferdinand I. je u ime Habsburgovaca preuzeo to područje 1527. godine kao nasljednik ugarsko-hrvatske krune.

9 C. W. BRACEWELL, *Senjski uskoci – piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 10-14.

10 "... per esser Segna la chiave de tutta l'Istria, Friuli, della Schiavonia et Croatia, Fiume, Buchari et tutto il Vinodol, et consequentemente dell' Italia;" Š. LJUBIĆ, *Commisiones et relationes Venetae*, Tom III, Annorum 1553-1571, MSHSM, vol. 11, Zagreb, JAZU, 1880.; relacija br. VII., upravitelja Krka Maffia Girarda, pročitana 27. kolovoza 1554., str. 62.

interese na moru.¹¹

Osmanlijske čete u posljednjoj trećini XV. stoljeća zalijeću se u tri navrata do pokrajine Furlanije: prva invazija zabilježena je 21. rujna 1470., potom 1472. i 1477. godine.¹² Od osmanlijskih prodora trpjeli su habsburški posjed istočnokvarnerskog područja u Kastvu, a na obali najviše područja Senja i Rijeke, dok se pljačkaški pohodi bilježe i u sjevernim dijelovima istarskog poluotoka.¹³ Osmanlijski prodori dovest će do još većeg zaoštavanja političkog i ekonomskog antagonizma između Habsburgovaca i Mletačke Republike.

Uskoci su, nakon ratovanja s Osmanlijama na kopnu, djelovali i na Jadranu kada u četvrtom desetljeću XVI. stoljeća pljačkaju i mletačke brodove. Nakon desetljeća kratkog primirja značajan sukob slijedi pljačkom mletačkog posjeda na Krku, 1558. godine, kada započinju i nastojanja Mlečana da nagovore habsburškog nadvojvodu da preseli uskoke iz Senja,¹⁴ a pomorskim blokadama mletačka armada nastojala je prekinuti opskrbu u gradu kojem je prijetila glad.¹⁵

Lokalna povijest Lovrana, i u ovom vremenskom razdoblju, važan je dio pokrajnin-

- 11 "... cessara nei Turchi il timore d'Vscocchi il qual timor li faceua star nei termini et abandonar del suo per allontanarsi delle marine... i modi che sono i necessari per conservar la buona uicinanza. ", (autor misli na održavanje dobrih diplomatskih odnosa sa Osmanlijama). G. NOVAK, *Commissiones et relationes venetae* (Mletačka uputstva i izvještaji), Tom VI, Annorum 1588-1620, MSHSM, vol. 49, Zagreb, JAZU, 1970.; relacija br. XXV., relacija XXV., A. Moceniga na povratku s dužnosti providura konjaništva 1616. godine, str. 267. M. Minuci navodi: "... non si poteva andare contra Segna.... " Vidi u: M. MINUCI, *Historia degli Uscochi*, appreso Roberto Meieti, Venezia, 1676, str. 39.
- 12 U prvoj provali koja se dogodila 21. rujna 1470., neprijatelj je uspio doći do zidina Udina i nanijevši velike materijalne štete, sa sobom je odveo i jedan broj zarobljenika. Druga invazija 1472. bila je na goričkom području, odakle su odnijeti veliki plijen, a treća je uslijedila 1477. godine u blizini Udina, s vojskom od 10 tisuća osmanlijskih vojnika. O invazijama Osmanlija u područje Furlanije (i šteta nanesenih Hrvatskoj), govori pismo upućeno generalnom providuru na kopnu Luigiju Mocenigu, 14. rujna 1566. godine, Biblioteca Nazionale San Marco / Marciana u Veneciji, MSS It. CL. 7 N. 417, str. 231. Također se spominju se udaljenosti u miljama između mjesta na vinodolskoj obali i zaleđu kao što su Ledenice, Bribir, Bakar, Trsat, kao i Zrin, Prozor, Otočac..., što također svjedoči o važnosti tih mjesta za vrijeme opasnosti od Osmanlija, kada ona dobivaju na značenju zbog opasnosti od koja je prijetila obližnjim mletačkim posjedima. I s t i, str. 226-227.
- 13 Početkom XVI. st. spominju se prodori poturčenog stanovništva iz Like i Bosne, u dva navrata; 1501. te 1511. godine. Josip VRANDEČIĆ | Miroslav BERTOŠA, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku*, 3. svezak, Barbat i Leykam international, 2007., Zagreb, str. 85.
- 14 K. HORVAT, *Monumenta historiam uscocchorum illustrantia*, Tom. 1, Annorum 1550-1601, MSHSM, vol. 32, Zagreb, JAZU, 1970. str. VII, VIII.
- 15 "Finalmente volta la serenità vostra a 24 novembre concedermi libertà di strenzer Segna, et farla patir tutti quelli maggior incomodi, che fosse in poter mio di darle. Li ritenni alquanti navilli de vini et formenti, et feci patir talmente quelli populi, che per spacio de quattro mesi non beveteno vini, et se non havessero havuto qualche poco di soccorso da Fiume per tera, sariano morti anco di fame". Š. LJUBIĆ, n. dj., Tom III, sv. 11, relacija br. XIX., Fabia de Canala, vraćenog sa dužnosti kapetana "delle fuste", pročitana 12. prosinca 1559., str. 144. *Fusta* je mala i brza galija, sa 18 do 22 para vesala i jednim jedrom, upotrebljavana od XIV. do XVII. stoljeća, uglavnom od mediteranskih pirata. U: *Grande dizionario Garzanti della lingua italiana* progettazione e coordimento generale: Pasquale Stoppelli, Garzanti Editore s. p. a., 1987; nuova edizione 1993, edizione 1997, Cernusco s/N (MI), str. 781.

ske istarske i sjeverno-jadranske povijesti uklopljene u burno doba hrvatske povijesti i uskoka koji su važan čimbenik na ovom području Kvarnera. U travnju 1588. godine kapetan straže protiv uskoka Pisani upoznaje mletački Senat s uskočkim uporištima koja se nalaze na posjedu nadvojvode Karla i daje točan opis položaja i udaljenosti između pojedinih mjesta na zapadnoj obali Kvarnera. Opisivao je granicu kod krajnjih mletačkih istarskih posjeda na istočnoj obali Istre gdje se kod mletačkih posjeda Labina i Plomina nalazi prvi nadvojvodin posjed, tj. Brseč s posadom u kaštelu koja je broji 80 ljudi; zatim slijede Mošćenice, Lovran i Volosko, čijim kaštelima su upravljali kapetani koji su za borbu mogli okupiti oko 150 ljudi. Izvijestio je o dobroj naseljenosti teritorija s ne malim prometom i trgovinom.¹⁶ Ovom važnom relacijom mletačkog službenika Pisanija bile su istaknute pojedinosti i preklapanja kopnenog i pomorskog puta pojedinih obalnih mjesta na nadvojvodinom posjedu, a koji vode s mletačkih teritorija u Istri. Naime, važan kopneni put vodio je iz Pule, preko Raše, Labina i Plomina te preko Brseča, Lovrana i Voloskog prema Trsatu. Paralelno i istovremeno, pomorski put od Rapca i Plomina prema istom odredištu imao je svoje "svjetionike" na obali mora - Brseč, lučicu ispod Mošćenica,¹⁷ Lovran i Volosko. Od obalnih mjesta na nadvojvodinom posjedu, Lovran nije ostao marginalna luka, već je dobio na važnosti u praskozorje Uskočkog rata. Kopnenim putevima Lovran i Brseč bili su, svaki svojim krakom koji vodi preko Učke u dubinu istarskog teritorija, spojeni s ostalim nadvojvodinim posjedima Pazinske knežije.

Napetost mletačke i habsburške strane sve više je rasla iako su obje sile izbjegavale otvorene sukobe. Na objema stranama podanicima pograničnih područja nanosile su se štete i upravo posljednjih desetljeća XVI. stoljeća oni su počeli trpjeti zbog netrpeljivosti svojih gospodara, te uskoro i sami bili uvučeni u nadmetanje sukobljenih strana.

U blizini Bakra¹⁸, koji je proizvodio vesla za opskrbu uskoka,¹⁹ u napadu mletač-

16 Kapetan straže protiv uskoka Pisani izvještava mletački Senat; "... per più chiara intelligentia di Vostra Serenità cominciando per dalla sudetta parte di ponente alli confini d'Albona et Fianona (ultime terre di Vostra Serenità in Istria) si troua Brsez castello del signor arciduca Carlo, posto sopra un'emminente colle; dentro del quale poleno esser d'ottanta huomini da fattione poi seguono: Moschienizza miglia dui da Bersez, Louurana miglia quatro da Moschienizza, Volosca miglia diece da Louurana". G. NOVAK, *Commisiones et relationes Venetae (Mletačka uputstva i izvještaji)*, Tom VI, Annorum 1588-1620, MSHSM, vol. 49, Zagreb, JAZU, 1970., relacija br. I., kapetana straže protiv uskoka Pisanija pročitana Senatu 3. travnja 1588., str. 19. Usporedi: D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 55.

17 Danas se zove Mošćenička Draga.

18 Bakar se spominje kao posjed Stjepana Frankopana koji je u njemu držao uskoke. Š. LJUBIĆ, *Commisiones et relationes venetae*, Tom II, Annorum 1525-1553, MSHSM, vol. 8, Zagreb, JAZU, 1877., relacija br. XXVI., circuspecti secretari Antonija Mattija Tergestum et Segnam destinati, (8. lipnja 1542i), str. 160-161. Kao gospodara Bakra spominju ga i drugi izvori. I s t i, n. dj., Tom III, vol. 11, relacija br. VII., Maffia Girarda upravitelja Krka, pročitana 27. kolovoza 1554., str. 62.

19 "... tolti sotto Bucari a intorno 40. remi, che si fabricavano per le barche da Segna,..." ; A. S. V., *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, 1261, pismo generalnog providura za Jadran i protiv uskoka, 14. lipnja 1592. godine. Prije sukoba sa Habsburgovcima, u Bakru i Rijeci su se veslima za svoje brodove opskrbljivali i Mlečani. Š. LJUBIĆ, n. dj., Tom III, vol. 11, relacija br. VII., upravitelja Krka Maffia Girarda, str. 64.

kih ratnih brodova stradao je Bakarac, gdje je uništeno skladište vesala, drvene građe i druge robe, te su kao i u Selcu opljačkane kuće, poubijane životinje i mještanima nanesene velike štete.²⁰

1597. godine od uskoka je stradao Rovinj, opljačkana je roba s brodova u luci, a uskoci su zarobili i odveli neke rovinjske stanovnike u Senj. Generalni providur Zuane Bembo za osvetu je opljačkao Novi i pojačao pomorsku blokadu Hrvatskog primorja, naročito Rijeke, Bakra, Vinodola i Senja,²¹ čime je ozbiljno ugrozio opskrbu uskoka živežnim namjernicama. Glad je ozbiljno zaprijetila uskocima kada je zbog njihovih učestalih pljački generalni providur napao i opljačkao lovranski kaštel.²²

Labin i Plomin, osamljeni mletački posjedi na istočnoj istarskoj obali, često su bili cilj odmazde uskoka, a odabrani su zbog blagostanja njihovih stanovnika. Labin²³ je bio napadnut u noći 19. siječnja 1599. s vojskom od oko sedamsto uskoka i uspio se odbraniti, ali u Plominu uskoci su, na neko vrijeme, uspjeli zauzeti kaštel.²⁴ Kada su uskočki brodovi bili pod Plominom i Labinom, zasigurno su plovili ispred Lovrana i Brseča, izbjegavajući tako blizinu mletačkih posjeda na Cresu i Lošinju. Niccolo Donato, kapetan u borbi protiv uskoka, tada je uzvratio opsadom Senja i obližnjih mjesta, pomorskom blokadom zatvorio je prilaz Trstu, a s mora je topovima 15. travnja 1599. godine napadao Rijeku, "... koja je već navikla ispaštati mletačke odmazde zbog uskoka".²⁵ Providur vojske Filippo Pasqualigo, iz osвете zbog uskočkih napada opljačkao je kaštelle u okolici Senja, i to Ledenice, Trsat i Mošćenice, te im oteo krupnu stoku.²⁶ U pismu od 26. veljače 1599. godine papinski nuncij u Veneciji Offredo Offredi izvještavao je o savezništvu i pomoći koju su uskoci imali u Rijeci, Trstu i Lovranu²⁷ i

20 A. S. V., *Senato Provveditori da terra e da Mar e altre cariche*, 1261, n. dj.,; izvještaj je upućen carskom kome-saru i nadvojvodi od strane četvorice mještana, bez datuma, vjerojatno u prvoj polovici 1592. godine.

21 C. W. BRACEWELL, n. dj., str. 234-237.

22 K. HORVAT, n. dj., Tom 2, vol. 34, relacija br. 464 (Venecija, 8. travnja 1600.), str. 293. "Et ogni giorno si sente qualche accesso, e pare all' incontro che il Provveditore del Golfo di questi SS-ri non si stia; mentre l' intende, che sia andato a Lovrana, castello dell' Austriaci, con molte delle sue genti, et l' habbia saccheggiato". Relacija ne navodi točan datum napada. O istom događaju; C. W. BRACEWELL, n. dj., str. 238.; ne navodi precizan datum, već se iz navedenih mletačkih izvora, tj poruka Nicoloa Donada zaključiti da su se događaji zbili od prosinca 1598. do ožujka 1599. godine. M. MINUCI, kao zadarski nadbiskup, ali i pisac uskočkog rata, spominje naselja koja su najviše stradavala: "... che li primi a sentire le milizie della guerra non fossero li vicini Fiumani, guelli di Laurana, et Novi, et altri non principali nella guerra." M. MINUCI, n. dj., str. 39.

23 "... e in questa provincia Albona picciol luoco, ma che per la difesa fatta da Vscocchi, ha acquistato nome nel paese,... in certo modo fortificado,... sono tenuti in questo tempo soldati in guarnigione, e pressido, essendo quasi frontiera a stati archiducali, con quali confina per tre miglia vicino."; relacija br. XXIII. Nicoloa Donada, vraćenog sa dužnosti generalnog zapovjednika Jadrana i Dalmacije čitana u Senatu 2. prosinca 1599., G. NOVAK, *Commissions et relations Venetae* (Mletačka uputstva i izvještaji), Tom V, Annorum 1591- 1600, MSHSM, Vol. 48, Zagreb, JAZU, 1866., str. 292.; D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 55.; C. W. BRACEWELL, n. dj., str. 238.

24 S. GIGANTE, *Venezia e gli Uscocchi*, n. dj., str. 25.

25 I s t i, n. dj., str. 41.

26 I s t i, n. dj., str. 49.

27 "... poiche si trovava facilmente che molti di Fiume, Trieste e Lovrana vanno con Uscocchi e danno

upravo kvarnerska mjesta teško su stradavala u mletačkim kaznenim ekspedicijama. Po naređenju providura Filipa Pasqualiga stradao je i Relaj, kaštel koji je bio u posjedu senjskog kapetana Barba, te je opljačkano široko područje do Plomina, gdje je zaplijenjena krupna i sitna stoka. Mletačkim podanicima je tim plijenom nadoknađena šteta od prijašnjih uskočkih pljački na istarskom Krasu. Pasqualigo je dao opljačkati i Ledenice, okolna mjesta oko kaštela na Trsatu, svo područje do Bakra te na drugoj strani obale kaštel Mošćenice koji je pružio jaki otpor.²⁸ Iako je Republika u njegovo vrijeme imala samo 28 galija,²⁹ što je malo za tako veliko područje, providur se pohvalio pred Senatom da je na hrvatskoj obali zaplijenio više od 60 austrijskih brodova,³⁰ a pomorskom blokadom Trsta i Rijeke, od kojih nadvojvoda ubire 150 tisuća fiorina, nanio je njegovim prihodima velike štete.³¹

Nešto više od godinu dana kasnije, u pismu upućenom papinskom državnom tajniku Cintiju Aldobrandinu, Offredi je pisao o uskočkoj pljački mletačkog broda što je s vrijednim teretom svile, zlata i novcem bio upućen na Levant, ali uz napomenu da se o prepadima čuje svakodnevno. Istarski biskupi u strahu od uskočkih napada razmišljaju o napuštanju svojih boravišta.³² No, 1600. godina puna je izvještaja papinskih nuncijskih u Veneciji Offreda Offredija, nuncijskih u Pragu Filipa Spinellija i samog pape Klementa VIII., o nužnosti rješavanja uskočkog pitanja od strane austrijskog cara i s prijedlozima njihovog rješavanja. O protuuskočkom raspoloženju govori pismo pape Klementa VIII. carskom savjetniku Rudolfu Corraduciju, u kojem ga je izvještavao o uskočkom prodoru na osmanlijski teritorij i pobjedi nad 5 tisuća neprijatelja, ali je Venecija zbog te pobjede uskoka nad Osmanlijama bila nezadovoljna!³³ Dolaskom Josipa Rabbate u siječnju 1601. godine za nadvojvodinog povjerenika u Senju uskočko pitanje se zaista počelo rješavati; slijedila su kažnjavanja, progoni, pogubljenja i premještanja dijela uskoka iz Senja u Brlog.³⁴

Iz Rabbatinog vremena postoje i svjedočanstva o mletačkom postupanju prema trgovcima iz nadvojvodinih zemalja. Carski i nadvojvodin povjerenik Rabbata u pismu od 9. listopada 1601. godine preporučio je Filippu Pasqualigu, generalnom providuru Dalmacije i zapovjedniku mletačke vojske na Jadranu, Jurja Urbanića, stanovnika nadvojvodinih zemalja i lovranskog trgovca kojem je zbog straha od kuge bila zaplijenjena

loro di piu aiuto e favore e ricetto ordinariamente, che le loro barche gli vettovagliano, e che dalle terre ricevono molte comodità". K. HORVAT, n. dj., Tom I, vol. 32, pismo mletačkog nuncijskog Offreda upućenog državnom tajniku kardinalu Petru Aldobrandiniju, br. 290 (Venecija, 27. veljače 1599.), str. 193-195.

28 G. NOVAK, n. dj., Tom VI, vol. 49, relacija br. IX., providura mornarice i generalnog providura Dalmacije i Jadrana Filipa Pasqualiga, pročitana u Senatu 9. studenog 1602., str. 96, 97.

29 I s t i, str. 107.

30 I s t i, str. 98.

31 I s t i, str. 99.

32 K. HORVAT, Tom I, vol. 32, pismo mletačkog nuncijskog Offreda upućenog državnom tajniku kardinalu Cintiju Aldobrandiniju, br. 472 (Venecija, 13. svibnja 1600.), str. 297.

33 I s t i, pismo istog pošiljaoca i primaoca, br. 483 (Venecija, 16. rujna 1600.), str. 305.

34 I s t i, pismo senjskog biskupa Marca Antonia de Dominisa upućeno generalnom providuru Filippu Pasqualigu, br. 546 (Senj, 20. travnja 1601.), str. 351.

roba, a on sam bio je prognan s mletačkog posjeda na Hvaru. Trgovac Urbanić je tekstilnu robu kupio u Rijeci, gdje je dobivši dozvolu gradskog magistrata istu robu mogao prodavati. Koristeći svoj diplomatski položaj nadvojvodinog povjerenika, Rabbata se založio kod mletačkih vlasti da se Jurju Urbaniću kao stanovniku nadvojvodininih zemalja vrati oduzeta roba, jer istom pravednošću, kako Rabbata navodi, postupat će se i s mletačkim građanima kada se nađu unutar nadvojvodininih posjeda.³⁵

Anonimno pismo dužeg teksta koje opisuje događaje u Senju za vrijeme Rabbatinog povjerenstva osvjetljava objektivnan slijed događanja koja su se zbivala od 21. veljače do 21. travnja 1601.³⁶ Glavni je sadržaj teksta rješavanje uskočkog pitanja i reforma kojom je Rabbata preselio uskoke u blizinu Otočca. Zaustavljajući se u Rijeci, gdje je očekivao okupljanje milicija iz različitih komuna na Krasu, u Istri i Kastvu, čekao je i dolazak veće količine žitarica naručenih u Pazinskoj knežiji za potrebe Senja. Žitarice su bile skladištene u Rijeci gdje je postojao fontik i odakle je opskrbljivan Senj.³⁷ Još prije su mletački zapovjednici predlagali da se u tjesnacu Sv. Marka (na sjevernom dijelu otoka Krka, prema vinodolskoj obali), sagradi utvrda i postavi straža koja bi priječila odlazak uskoka u Istru i dovoz hrane iz Pazinske knežije (ali i s mletačkih posjeda nabavlja se stoka, sol, ulje i vino³⁸), što je stizala do Lovrana, Rijeke i Bakra i odakle je morem bila prevožena za Senj.³⁹ Rabbatine reforme koje su trebale regulirati položaj uskoka u stvarnosti su ograničavale njihovo djelovanje tako da nisu smjeli prelaziti morsku granicu između Bakra i otoka Krka, te su bile propisane oštre mjere za njihovo nepoštivanje. Ostale odredbe reformi za uskoke bile su teške i stoga ih nisu poštivali, jer su značajno kršile njihova prava. Mletačkoj trgovini na Kvarneru uskoci su ipak pravili manje štete do 1605. godine,⁴⁰ pa su i mjesta na Kvarneru manje trpjela od posljedica njihovih pljačkanja mletačkog teritorija u Istri.

U kolovozu 1607. godine pisma istarskih rektora govore o ponovljenom uskočkom napadu na istarskoj obali kod Labina, a uskočke su se barke tada susretale i kraj Pule.⁴¹ 13. kolovoza je šest uskočkih bracara izvelo neuspjeh prepada na rovinjsku luku,⁴² a svjedočenja mornara govore o napadima na mletačke trgovce i pljenidbu njihove robe, kako na istarskoj obali u blizini Pule tako i u Dalmaciji i na otocima.⁴³ Uskoke

35 I s t i, pismo nadvojvodinog povjerenika Josipa Rabbate upućeno generalnom providuru Filippu Pasqualigu, br. 573 (9. listopada 1601.), str. 378.

36 Horvat pretpostavlja da je autor teksta upućenog papi Klementu VII., senjski biskup Marko Antonije de Dominis; I s t i, o senjskoj reformi uskoka nadvojvodinog povjerenika Josipa Rabbate od 21. siječnja 1601. do 21. travnja 1601., br. 582, bilješka br 1, na str. 395.

37 I s t i, relacija br. 582, str. 400.

38 G. NOVAK, n. dj., Tom V, vol. 48, relacija br. III., zapovjednika mletačkih brodova na Jadranu protiv uskoka Almora Tiepola, (30. siječnja 1593.), str. 54.

39 I s t i, vol. 48, relacija br. XXIII., generalnog zapovjednika na Jadranu i Dalmaciji Niccoloa Donada, (2. prosinca 1599.), str. 276.

40 S. GIGANTE, *Venezia e gliUscocchi*, n. dj., str. 59-60. Šire u: K. W. BRACEWELL, n. dj., str. 240-251.

41 M. BERTOŠA, *Epistolae et communicationes recrorum histrianorum* (Pisma i poruke istarskih rektora), Tom I, Annorum 1607-1616, MSHSM, vol. 52, Zagreb, 1979., pismo br. 34 (Rovinj, 12. srpnja 1607.), str. 31.

42 I s t i, pismo br. 35 (Rovinj, 13. srpnja 1607.), str. 31-32.

43 I s t i, pismo br. 36 (sa galije u luci Rovinj, 16. srpnja 1607.), str. 32-33.

koji su u travnju 1608. godine ušli u plominsku luku iznenadile su mletačke barke koje su im oduzele opljačkanu robu. Zbog važnosti Plomina, koji je imao prirodno zaštićenu luku, Mlečani su tada brojčano pojačali posadu za obranu od uskoka koji su ga uspjeli osvojiti 1585., 1599., te kasnije, 1612. godine.⁴⁴ Zanimljiv je dolazak 80 uskoka na područje u blizini Labina - nisu plijenili ništa od robe, osim što su jednom pastiru oduzeli tri svežnja lovora.⁴⁵

Zbog velike pljačke što ju je počinilo 150 uskoka u Puli,⁴⁶ mletački vojni dužnosnici nastojali su od 1608. godine držati pod jačom kontrolom uskočka uporišta i saveznike. Kapetan protiv uskoka Gian Giacomo Zane vršio je pomorske blokade Rijeke, Bakra, cijelog Vinodola i Trsta,⁴⁷ luka od vitalnog značenja za prihode štajerskog nadvojvode. U dogovoru isto je postupio na svojim teritorijima u zapadnoj Istri kapetan Priuli, kao i rašporski kapetan i drugi istarski rektori. Kao odgovor na takve pritiske, i mletački trgovci će snositi negativne posljedice od strane državnih vlasti nadvojvodinih zemalja. Antonio Michele de Selva ukrcao je u Bakru 1611. godine brodski teret kojeg su sačinjavala vesla koja su se tamo proizvodila, (veslima iz Bakra opskrbljivali su se prije sukoba s Habsburgovcima Mlečani, a kasnije uskoci u Senju⁴⁸). Uputivši se u smjeru Venecije preko Kvarnerskog zaljeva, De Selva nije platio "*l' usata competenza*" riječke luke ili "*la gabella*".⁴⁹ Zarobljen od riječkog broda, njegov je teret zaplijenjen do plaćanja trošarine. Za mletačkog trgovca bilo je iznenađujuće da netko iz Mletačke Republike koja je Gospodarica mora, plaća nekom drskom malom gradu kakvu pristojbu. Rijeka, koja je uskočko sklonište i poznato je da rasprodaje uskočku robu⁵⁰ na kojoj dobro zarađuje, kao i da gradi brodove za Senjane,⁵¹ uzima sebi pravo prkositi

44 I s t i, pismo br. 45 (Labin, 30. travnja 1608.), str. 39.

45 I s t i, pismo br. 99 (Pula, 17. studenoga 1611.), str. 107-108. Možda su ga koristili, kao i kasnijih stoljeća, kao pokrov na svojim nastambama koje su bile manje vidljive sa mora. Lovor je korišten kao mirodija pri sušenju mesa i dodatak jelima. Među raznom robom kojom je Rijeka trgovala sa zaledem, važno mjesto zauzima i lovor. Vidi u; F. GESTRIN, *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1965., str. 117.; cijena lovora bila je 2 dukata za tovar. I s t i, str. 160. *Tovar*, kao mjera za drvo, odgovara količini koju može ponijeti jedan magarac. Vidi u: Z. HERKOV, *Još nešto o starim mjerama Hrvatskog primorja i Istre*, JZ, sv. 11, 1979-1981., str. 238.

46 I s t i, pismo br. 51 (Rovinj, 30. travnja 1608.), str. 42-43.

47 Senat je izvršivši blokadu tršćanske luke, zabranio tršćanskim trgovcima svu trgovinu. Ona se naročito odnosila na sol iz tršćanskih solana koja je nadvojvodi nosila 60 tisuća dukata godišnje prihoda. I s t i, pismo br. 77 (Kopar, 25. svibnja 1610.), str. 75-78.

48 Vidi tekst na str. 5 i bilješku br. 18.

49 Naziv za stari običaj riječke luke u obliku carine ili trošarine na teret brodova koji zalaze u njene obalne vode, a plaća se i bez zaustavljanja u Rijeci. S. GIGANTE, n. dj., str. 72.

50 "... li quali espediscono tutte queste loro prede in Segna, Vinodol, Fiume, et Trieste... "; G. NOVAK, Tom VI, vol. 49, JAZU, Zagreb, 1970., relacija br. I., kapetana straže protiv uskoka Pisanija, pretstavljena Senatu 3. travnja 1588., str. 15.

51 "... come passaua ultimamente auiso che di queste (barche) si fabbricase a Fiume in particolare, oue e abbondanza di ogni materia necessaria a loro costruttione,... "; I s t i, relacija br. XXIV., generalnog providura Lorenza Veniera mletačkom Senatu 1616. godine, str. 255. M. Minuci navodi kako je proizvodnja barki u Rijeci bila nadaleko poznata, te u vlasništvu samog nadvojvode. Vidi u: Minucio MINUCI, n. dj., str. 250.

Republici. Da bi se stišali protesti Venecije, trgovac De Selva bio je pušten sa svojim brodom na slobodu bez plaćanja trošarine.⁵² Slične su neugodnosti pretrpjeli i riječki trgovci na sajmu u Labinu kada su im zaplijenili robu mletački službenici koji su krivo protumačili zabranu o trgovanju nadvojvodinih podanika na otocima i u Dalmaciji, ali koji su slobodno mogli sa svojom robom dolaziti u mletačku Istru. Nakon protesta, i njima je roba bila vraćena.⁵³

U diplomatskim pregovorima što su se vodili između Habsburgovaca i Mletačke Republike, niti jedna strana nije popuštala u svojim zahtjevima. Kao posredan uzrok tih diplomatskih neuspjeha bio je i Dvor koji je vojno i diplomatski koristio uskoke kao svoju legitimnu vojsku, te ih u kriznim periodima usmjeravao protiv mletačkog neprijatelja.⁵⁴ Napetost odnosa dviju sila dolazi do izražaja početkom drugog desetljeća XVII. stoljeća kada su se uskoci počeli vraćati svojoj punoj aktivnosti na kopnu i na moru, a Mlečani su neprestano krstarili pred obalama nadvojvodinih posjeda od Kvarnera do Karlobaga. U Istri su pojačavali vojsku plaćenika za obranu od uskoka, ali prihodi za njihovo uzdržavanje bili su nedostatni, te je rašporski kapetan tražio od Senata više novca za njihove plaće i uzdržavanje.⁵⁵ Istarska obala oko Pule i Rovinja bila je izložena uskočkim napadima zbog odsutnosti mletačkih ratnih brodova, a Pula, Vodnjan i Rovinj imali su urušene bedeme, a toliko potrebne za obranu od uskoka.⁵⁶

Vojska nadvojvode u Senju koja je neredovito primala plaću i sama se izdržavala koristeći se pljačkom neprijateljskih posjeda bila je lako izdržavana vojska, ali i neugodna kada bi izbjegla kontroli svog gospodara vodeći se vlastitim životnim interesima nužnosti opstanka.⁵⁷ Plaćanje postojećih vojnika bilo je uvijek u zaostatku od nekoliko mjesečnih zarada, a realiziralo bi se davanjem polovice u novcu, a polovice zarade u robi. Dvorsko ratno vijeće u Grazu je, štedeći na uskočkim zaradama, njihovu "snalazljivost" u pronalaženju prihoda putem otimanja i pljačke gledalo kao na vrlinu u vrijeme dok se uskočko djelovanje uklapalo u njihove političke programe vojnog i diplomatskog djelovanja, kako protiv osmanlijske vojske, tako i mletačke. No, u doba

52 S. GIGANTE, n. dj., str. 72.

53 K. HORVAT, n. dj., Tom 2, vol. 34, 1913., pismo br. 221, papinog poslanika u Veneciji Berlingera Gessija držanom tajniku Scipionu Borghese, (Venecija, 6. listopada 1612.), str. 106.; M. BERTOŠA, *Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva*, JZ, sv. IX., 1973-1975., Pula-Rijeka, 1975., str. 246-247.

54 "Chi negasse, che li Usocchi havessero corseggiato per il mare, chiamato legittimamente Adriatico et non con tirannica usurpazione Golfo di Venetia, et fatti molti danni a diversi, sarebbe cosa falsissima,..." ; K. HORVAT, Tom 2, vol. 34, relacija br. 543, odgovor na obranu nadvojvode Ferdinanda na manifest Mletačke Republike, str. 393.

55 M. BERTOŠA, *Epistolae et communicationes rectorum histrianorum*, Tom I, vol. 52, pismo br. 118 (Buzet, 26. kolovoza 1612.), str. 129-130.

56 I s t i, pismo br. 116 (Buzet, 17. kolovoza 1612.), str. 127-128.

57 "... li Principi d'Austria ocupati in altre varie spese non pagavano a debiti tempi li promessi stipendij, et la gente cacciata dalla necessità procurava di viver con le prede". M. MINUCI, *Historia degli Usocchi*, appresso Roberto Meieti, Venezia, 1676, str. 18. Minuci ih ocjenjuje vrlo negativno: "... questa canaglia, oltre che il Re li stimava a vergogna grande, che il mondo vedesse esser ricettati, et assicurati nelli stati di casa d'Austria i publici ladroni, hora mai infami per le loro insolenze in tutta Europa, et fuori d'Europa". I s t i, str. 29.

primirja, oni su bili ozbiljna smetnja koja je ugrožavala austrijske državne odnose sa susjednim silama, a time i nju samu.⁵⁸

Dopisivanje mletačkih službenika, bilo da se radi o pismima ili izvještajima, govori o uskočkim napadima u kojima su kao plijen najčešće uzimali stoku koju su najviše pronalazili u Istri. Tako je 1614. godine tristotinjak uskoka ukralo oko 5200 komada sitne stoke u vlasništvu mletačkih podanika s pulskog područja, a nalazila se u nadvojvodinom području Krasa na sjeveru poluotoka.⁵⁹ Stoka je bila najpraktičnija za iskorištavanje kao uskočka hrana, mogla se iskoristiti po potrebi, a zbog nemirnih vremena seljaci su svoje poljoprivredne obradive površine pretvarali u pašnjake, kako radi lakšeg korištenja tako i bržeg sklanjanja "imovine i dobara" na sigurnije područje. Ali, odmazde za nadvojvodine posjede bile su teške. Tako u Kršanu, Čepiću, Šumberu i Boljunu, jednom je odmazdom mletačke soldateske načinjena šteta od 300 tisuća dukata.⁶⁰

Riječki čelnici izvještavali su o mletačkoj namjeri da Rijeku potpuno uništi. U ponoć 4. rujna 1612. mletačka armada uspjela se približiti svojim naoružanim brodovima Kostreni, području na istočnom dijelu grada, planirajući iskrcavanje, ali su otkriveni i otjerani od čuvara koji su motrili s Trsata. Riječani su ponovno molili za pomoć u obrani, barem 200 vojnika, "*provisionati et pagati*", predvođenih dobrim vojnim zapovjednikom.⁶¹ Samo dva dana kasnije, nakon neuspjelog napada na Mošćenice, ista mletačka armada napala je i opljačkala Lovran,⁶² nakon čega je doplovivši i do Žrnovice i tom mjestu nanijela velike štete.

U zamolbi riječke komune nadvojvodi Ferdinandu, u kojoj se ponavlja nužnost za vojnicima i oružjem, navodi se kako su Mlečani spalili Kras u Istri od Podgrada sve do Pazina i Kožljaka.⁶³

Sukob izbija i kod sela Grimalda u Kostelskom markežatu, koje je u posjedu mle-

58 K. W. BRACEWELL, n. dj., str. 95.

59 M. BERTOŠA, *Epistolae et communicationes rectorum histrianorum*, Tom I., vol. 52, pismo br. 178 (Buzet, 1. kolovoza 1614.), str. 199-200.

60 K. HORVAT, n. dj., Tom 2, vol 34, opis događaja o uzrocima i prilikama rata između nadvojvode i Mletačke Republike 1615. godine, br. 411 (3. siječnja 1616.) str. 218.

61 "... perchè dubitamo di giorno in giorno, anzi de hora in hora di esere assaltati et trovandoci così sprovvisti di gente sarà impossibile resister a tanta potenza". Autori pisma su namjesnik Altobello Cavalli, zapovjednik mjesta i sudac Aurelio Barbaro te sudac Giovanni Diminich. Tamaro pretpostavlja da je pismo upućeno goričkom kapetanu, a pisano je istog dana kada se događaj dogodio, 04. rujna 1612. godine. A. TAMARO, *Episodi di storia fiumana*, iz "Fiume", rivista semestrale della Società di studi fiumani, Fiume, 1936, str. 17-18.

62 "... con tal ruina, che il Turchi cani non haveriano fatto, svaligiata et depredata, con portar via da quella ogni cosa di faculta...". Suci i Savjet grada Rijeke uputili su ovu zamolbu nadvojvodi Ferdinandu, (6. rujna 1612.). I s t i, n. dj., str. 18-19.

63 Zamolba je datirana 1612. godine bez datuma, no u kontekstu i kronologiji praćenih zbivanja; I s t i, n. dj., str. 20-21. Istu akciju Mlečana izvedenu kasnije navodi i relacija br. XXIV., generalnog providura Dalmacije i Albanije Lorenza Veniera pretstavljena mletačkom Senatu 1616. godine. Venier govori o pljačkanju i uništavanju Kožljaka i Kršana, te okolnog područja od strane mletačkih milicija. G. NOVAK, n. dj., Tom VI, vol. 49, str. 254.

tačke strane i gdje su sporovi i sukobi trajali stoljećima⁶⁴ zbog nadvojvodinih podanika koji su uzurpirali mletački posjed.⁶⁵ Nadvojvodini vojnici biti će upućeni u Grimaldu da zaštite seljake jer se očekivala odmazda mletačke soldateske za učinjene štete mletačkim podanicima. No, mletačke snage su krenule u Pazinštinu gdje su uništili više od 11 hektara žita.⁶⁶

Još destruktivnije bilo je djelovanje 400 uskoka koji su u rujnu iste godine prešli Učku i spalili 20 kuća slamnatih krovova u selima Brgudac i Lanišće u Bužeštini, te su oteli mnogo stoke. Osveta mletačke soldateske za štetu koju su uskoci nanijeli uslijedila je spaljivanjem Krasice i Obrova, gdje je bila oteta i krupna stoka.⁶⁷ Priroda napetosti sukoba Mlečana s nadvojvodom davno je poprimila oblike međusobnog uništavanja imovine i podanika s obje strane, koji su stoga trpjeli velike štete, nesigurnost i strah, dok su zapovjednici obiju sukobljenih strana, u prvom redu, branili dostojanstvo svojih država.⁶⁸ Slični sukobi nastavljaju se i na području Plomina gdje pljačkaju nadvojvodini podanici, a s druge strane i stanovnici mletačkog Labina, s dvojdom koja je strana prva započela uništavanje.⁶⁹

Krajem 1612. godine, mletačka i austrijska strana pokušavale su riješiti neka sporna pitanja uz posredništvo španjolskog poslanika, a prisutan je bio je i riječki kapetan della Rovere. Iz dopisivanja papinskog nuncija u Veneciji s državnim tajnikom Scipionom Borghese vidljiva je spremnost nadvojvode Ferdinanda da međusobnim dogovorom i popuštanjem na obje strane prestanu međusobni oružani sukobi. Tražio je od Mlečana puštanje uskočkih zarobljenika iz zatvora, da se njegovim podanicima dopusti slobodna plovidba Jadranom i nemiješanje mletačke strane u trgovinu.⁷⁰ Republika će neprestano inzistirati na rješavanju uskočkog pitanja, ali će izbjegavati pitanje slobodne plovidbe i odugovlačiti pregovore s nadvojvodinom stranom ne nudeći nikakav kompromis za rješavanje spornih pitanja. S druge strane, nadvojvoda je rješenje pitanja uskoka uvjetovao dobivanjem slobodne plovidbe, pa su tako svi diplomatski potezi

64 M. BERTOŠA, *Između gospodarske kategorije i socijalne napetosti)sukobi na mletačko-austrijskog granici u Istri od XVI. do XVIII. stoljeća)*, Problemi SJ, sv. 5, JAZU, Rijeka, 1985., str. 105-106. Autor iznosi vijesti o svim žarištima i sporovima duž cijele istarske granice kronološki i po zemljopisnoj distribuciji.

65 M. BERTOŠA, *Epistolae et communicationes rectorum histrianorum*, n. dj., pismo br. 110 (Buzet, 18. srpnja 1612.), str. 120-121; rašporski kapetan Francesco de Priuli izvještava mletački Senat, kao i njegovo dopisivanje s pazinskim namjesnikom.

66 I s t i, pismo br. 111 (Buzet, 19. srpnja 1612.), str. 122. Usporediti M: BERTOŠA, *Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva*, n. dj., str. 247-248.

67 I s t i, pismo 121 (Buzet, 10. rujna 1612.), str. 132-133.; usporedi također I s t i, *Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva*, str. 248. Vidi i D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 58.

68 "... questo abbruciamento di due uille con tante case possa bastar per ricarcimento della publica dignità se ben per il danno ch'hanno patito li suditi della Serenità Vostra delli animali et robbe depredate questo poco le gioua;". M. BERTOŠA, *Epistolae et communicationes rectorum histrianorum*, n. dj., pismo br. 122 (Buzet, 11. rujna 1612.), str. 134-135. I s t i, *Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva*, n. dj., str. 248.

69 I s t i, *Epistolae et communicationes rectorum histrianorum*, n. dj., pismo br. 130 (Buzet, 3. listopada 1612.), str. 142.

70 K. HORVAT, n. dj., Tom 2, vol. 34, dopisivanje papinskog nuncija u Veneciji s državnim tajnikom Scipionom Borghese, od 6. listopada 1612. do 22. prosinca 1612., str. 107-114.

ponovno bili blokirani.

Lovran je bio učestali cilj mletačkih kaznenih ekspedicija. Mletački zapovjednik na Jadranu⁷¹ Antonio Civran je 17. svibnja 1614. opazio ispred lovranske luke jednu sumnjivu barku s teretom, te se uputio u lovransku luku sa svojom galijom i sedam naoružanih barki. Pozvao je prestrašene Lovrance da doplove do njegove galiije i na svoje barke preuzmu mletačko osoblje koje je išlo u kontrolu sadržaja tereta sporne barke u vlasništvu nekog riječkog trgovca. Na njoj je nađen bob namijenjen za opskrbu mjesta koje je bilo u velikoj oskudici živežnim namirnicama. Barka s teretom bila je zaplijenjena, ali nakon protesta upućenog Civranu zbog njegove akcije u lovranskoj luci koja je "*austriaca giurisdittione*", te traženja da se barka i teret vrate "*per benefitio universale*", Civran je, ipak restituirao oduzeti plijen.⁷²

Mletačko pljačkanje ponovilo se nekoliko dana kasnije kada su ispred lovranske luke bile zaplijenjene još dvije barke s raznim žitaricama, kukuruzom i raži, namijenjene opskrbi vojske u Senju.⁷³ Obje su potopljene zajedno s teretom, a barke koje su mještani kasnije izvukli na obalu ispod Mošćenica i u Brseču bile su uništene.⁷⁴ Carskim je podanicima na ovom dijelu obale bilo zabranjeno isplovljavanje pod prijetnjom da će biti potopljeni zajedno s plovilima.⁷⁵ Kapetan Rijeke Stefano della Rovere uspio je otkriti namjere Mlečana da napadnu i osvoje Mošćenice, te predlaže jačanje mošćeničkog kaštela za obranu od eventualnog mletačkog napada.⁷⁶

Stanovništvo je bilo revoltirano mletačkim akcijama, neefikasnom obranom te je i samo neprestano poduzimalo pljačke na neprijateljskom teritoriju. Tako su stanovnici Vinodola i Senja, njih oko 300, otišli pljačkati mletački teritorij u Istri da se osvete za pretrpljene štete, ali bili su otkriveni, pa su se povukli bez ulovljenog plijena.⁷⁷

Pripreme za Uskočki rat u Istri započele su još 1614. godine. Već početkom iste godine u Kastavskoj kapetaniji dopunjuje se Kastavski statut odredbama o čuvanju i rukovanju streljivom, u svrhu jačanja obrambene snage općine, kao i zabrana nošenja oružja po gradu. Nesigurno doba donosilo je nereda i pljačke kastavskih podložnika, te se pravnim aktima i zaštitnim mjerama pokušavalo spriječiti bezakonje koje sa sobom donosi predratno vrijeme.⁷⁸

O teškim prilikama koje su bile uvertira u tragediju istarskog i kvarnerskog stanov-

71 Naziv Civranove magistrature je *Capitano di Golfo*, tj. kapetan mletačkih naoružanih brodova na Jadranu koji je u XV. i XVI. stoljeću bio "mletački zaljev" i u kojem se Venecija smatrala jedinim legitimnim gospodarem.

72 A. TAMARO, n. dj., pismo riječkog kapetana Stefana della Rovere nadvojvodi Maksimilijanu Ernestu, 17. svibnja 1614., str. 25-27.

73 "... carice di fontigo, formento et sigalla, per i soldati di Segna...". I s t i, n. dj., str. 29.

74 I s t i, n. dj., u naslovu ne spominje se ime nadvojvode kojem je pismo upućeno, a potpisuje ga kapetan Rijeke Stefano della Rovere, 24. svibnja 1614. godine., str. 28-29.

75 "... orgolio et minace di Venetiani verso questi luochi marittimi e sudditi, che non ardische barca alcuna andare per mare, nemeno li pescatori a pescare". I s t i, n. dj., str. 31.

76 I s t i, n. dj., str. 31.

77 I s t i, n. dj., str. 34.

78 D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 61.

ništva govore i organizirani ili čak i spontani susreti vojski, uskoka i seljaka. Na Trsatu su se okupili uskoci, Krmpoćani, podanici grofa Zrinskog i Senjani, ukupno oko 2500 ljudi čekalo je naredbu nadvojvode i osvetu za pretrpljene štete od Mlečana. Župani mletačkih sela koja su graničila s nadvojvodinim posjedima u Istri bili su u pripravnosti za djelovanje u rujnu 1614. godine, kao i mletačka soldateska.⁷⁹ Ali, nije se znalo gdje će krenuti napad, no okupljanje vojski i grupe seljaka i mještana nagovještavalo je još teže ratno stanje.

Sukob Mletačke Republike i habsburškog nadvojvode bio je sve žešći i uvijek na pograničnim teritorijima, iako je do službene objave rata proteklo još godinu dana. Sa svojom pomorskom ratnom flotom Republika je napadala uporišta uskočkih saveznika s mora. Kapetan Rijeke Stefano della Rovere u svojim *minutama* koje je godine 1614. i 1615. upućivao Beču, osvjetljava težak položaj Rijeke i kvarnerskih komuna zbog savezništva s uskocima. Ponovno je najviše bio pogođen Lovran, koji je u neprestanom strahu od mletačke vojne armade. Upravo tih godina Mletačka Republika učestalo je kažnjavala uskočka uporišta prepadima na njihove teritorije, uništavala stambene objekte mještana, naročito barke koje su bile od egzistencijalnog značenja za mještane priobalja, te pljačkala i onako oskudne zalihe hrane. Stanovnici Rijeke neprestano će od Dvora tražiti pomoć u vojsci i oružju za obranu, ali gotovo nikada neće dobiti koliko su tražili, jer Dvor nikada i nije ozbiljno shvaćao opasnosti u kojima se nalazio grad s okolnim mjestima,⁸⁰ a očito bio je nemoćan poduzeti mjere zaštite svojih podanika na Kvarneru. I mletačkim zapovjednicima bilo je poznato teško stanje nadvojvodine vojske koja nije imala dovoljno plaćenih vojnika zbog nedostatka novca i hrane, jedva dostatnog za preživljavanje stanovnika, a koja je dolazila iz Pazinske knežije. Rukovodeći se saznanjima o postojećim slabostima protivnika i stanju na nadvojvodinim kvarnerskim posjedima, mletačka armada je pojačala pritisak tijekom 1614. i 1615. godine, poduzimala česte vojne akcije na Kvarneru u težnji da suzbije uskočku aktivnost, i upravo za Lovran to su bile najteže dvije godine.

U svibnju i lipnju 1614. godine riječki građani Ottaviano Padovani i Antonio Calluci tražili su na Dvoru da grad Rijeka bude naoružan "*con gran timore ad aspetar nemico*", da se zaštite životi stanovnika Rijeke i njihova imovina. Tužili su se da su Mlečani uveli pomorsku blokadu s mora, te je grad ostao bez opskrbe kruhom zbog čega je vladala opća glad. Molbe su ponavljali i sljedeće godine riječki suci i načelnik grada, koji su zbog opasnosti koja je prijetila Rijeci ponovno tražili vojnike za obranu grada jer je gradsko stanovništvo bilo prisiljeno napuštati svoje domove zbog gladi, straha i nezaposlenosti, te im je predstojala uskoro propast zbog nedostatka ljudstva, sredstava

79 "... si siano posti insieme al numero de 2500 et sono a Tersat iui uniti aspetando ordine dell'Archiduca suo Padrone, oue habiano ad andar a soger a danni di questa Prouincia;". M. BERTOŠA, *Epistolae et Communicationes*, n. dj., pismo br. 211 (Motovun, 05. rujna 1614.), str. 249, 250. O sličnom okupljanju vojske u srpnju 1612. godine vidi u; D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 58; autor navodi slično okupljanje dvije tisuće vojnika koji su sa grofom Zrinski krenuli prema Bakru.

80 A. TAMARO, n. dj., str. 14.

za obranu i loše opskrbe.⁸¹

U pismu koje je 15. prosinca 1614. godine⁸² uputio mletački kapetan Antonio Civran izvještava kako je nakon mnogih noći patroliranja isplanirao iskrcavanje i uništavanje nadvojvodinih posjeda na zapadnoj istarskoj obali Kvarnerskog zaljeva. S 20 naoružanih ratnih barki i tri galije sličnih snaga istog jutra su se iskrcale na jednoj strani milicije pod zapovjedništvom "*Governatore dei Albanesi*"⁸³, a na drugoj vojne snage sa kapetanom Alfonsom Valdera, "i na taj način je uništena cijela obala od Lovrana do Voloskog, spaljeno je područje Lovrana, mjesto Volosko i sve što se nalazi na toj obali. Crkve i stanovništvo, za koje sam dao posebne i stroge zapovijedi, bili su pošteđeni".⁸⁴

U daljnjem tekstu pisma govori da je zaplijenjeno malo toga, jer zbog lošeg vremena nije mogao riskirati sigurnost brodova, te u akciji koja je trajala svega dva sata gotovo sve je izgorjelo. Cilj devastacije Lovrana bila su skladišta žita i brašna namijenjenih fontiku u Rijeci koji je opskrbljivao Senj i uskoke. Velike količine vina u bačvama nisu mogle biti transportirane zbog sigurnosti na mletačke brodove, zasigurno poradi nemirnog mora uslijed jakog juga, te su uništene zbog saznanja Mlečana da se ono transportira u malim količinama tako da se prevozi noću barkama do Rijeke, odakle kopnenim putem do Senja.⁸⁵ Potopljeno je i brodovlje u tamošnjim lukama. Lovran je bio kažnjen mletačkom kaznenom akcijom jer je bio uskočka luka za živežne namjernice⁸⁶ te područje njihovog zadržavanja i tranzita. Mjesto Volosko bilo je uništeno i spaljeno u akciji koju je vodio zapovjednik galije i general Francesco Moresini, no ne navode se pojedinosti akcije.⁸⁷ Nadvojvodine vojne snage često su izbjegavale sukob

81 I s t i, n. dj., str. 15-16.

82 A. S. V., *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, n. izvor, 1268: 19. prosinca 1614.

83 "*Governatore dei Albanesi*" je upravitelj ili zapovjednik mornara i vojnika na mletačkim naoružanim brodovima, ali naziv "*Albanci*" ne obuhvaća samo mornare i vojnike albanske etničke pripadnosti, već i Crnogorce i Hrvate iz hrvatskih austrijskih pokrajina. Vidi u: M. BERTOŠA, *Epistolae et communicationes Rectorum Histrianorum*, n. dj., str. 29., bilješka br. 3.

84 Na obali između Voloskog i Lovrana, na dužini od oko 9 km, smješten je i gradić Opatija koji se spominje polovicom XV. stoljeća u notarskim knjigama Antonia di Francesca de Rena, a nastao je oko crkvice Sv. Jakov. Iako se u izvoru izričito ne navodi njezino ime, u kaznenoj ekspediciji Mlečana stradala je i današnja Opatija, jer Civran navodi podatak o devastaciji cijele obale između Lovrana i Voloskog. Za njegovu kaznenu misiju nije imala posebnog značenja, jer cilj devastacije su bili fontici Lovrana o kojima se govori u tekstu. "... et in questa maniera si e devastata la riviera da Valosca a Lourana, essendo rimasti consumati in fuoco la medesima Terra di Lourana, il luoco di Valosca, e tutto quello ch'e in quella costa. Le chiese e le persone, per i particolari e i stretti ordini che ho dati, sono stati proservati". A. S. V., *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, 1268:15. prosinca 1914. Potvrdu o uništenju Opatije nalazimo u izvještaju riječkog kapetana Stefana della Rovere, vidi u tekstu na str. 15, bilješka br. 88.

85 S. GIGANTE, n. dj., str. 65; "Che in quanto al vivere di Segna, gli Uscochi andavano per terra a Pisono, et conducevano tuttavia la provigione a Lourana dove hano il fondaco et di la poi a poco a poco la transmettenano di note per mare a Fiume, et indi per terra a Segna". A. S. V., *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, 1268; 19. siječnja 1615. Isti i slični podaci javljaju se u tekstu na str. 8, bilješka br. 37; str. 13, bilješka br. 72.

86 "... che tutto consiste in robbe di casa...". Uskoke naziva "quei di Segna"; u A. S. V., *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, 1268, 15. prosinca 1614.

87 I s t i, 15. prosinca 1614.

s mletačkom stranom, što je bilo vidljivo i istog dana kada su se povukle na izlasku iz kaštela u Veprincu čim su ugledale mletačke naoružane milicije spremne za sukob.⁸⁸

O istom događaju što se zbio u Lovranu izvještava kapetan Rijeke della Rovere nadvojvodu Ferdinanda, nakon obilaska stradalih mjesta. Napad mletačke armade⁸⁹ bio je iznenađan i zbog njezine siline pri ulasku u mjesto nitko se nije uspio suprotstaviti. Mletački zapovjednik naoružanih barki obavijestio je stanovništvo da se spašava i bježi jer će mjesto biti spaljeno. Vojnici su pljačkali kuće mještana odnoseći sa sobom sve što je bilo od vrijednosti,⁹⁰ a bačve vina razbili su jer ga nisu mogli transportirati zbog lošeg vremena i nemirnog mora. Skoro sve kuće u mjestu su zapaljene, a 22 su u požaru posve bile uništene. Lovranci su procijenili štetu na 20 tisuća dukata.⁹¹

Druga galija uputila se prema Sv. Jakovu i opatiji augustinaca,⁹² gdje su artiljerijom tukli stanovnike u bijegu, pljačkali kuće, a 24 kuće i zapalili. Provalili su i u augustinski samostan i njega opljačkali. Stanovnici mjesta Sv. Jakov procijenili su štetu na dvije tisuće dukata.⁹³ Lovran, Volosko i mjesto Sv. Jakov nisu se mogli braniti zbog iznenađenog napada, ali u mletačkim izvještajima, kao i onima bečkom Dvoru, ne spominje se bilo kakva obrana stanovnika ili vojne posade oružjem ili topovima koje je Rijeka ipak imala za obranu grada. Lovran je imao kaštel nad lukom za obranu od napada s mora, ali nema podataka o njegovoj obrani luke i mjesta.

Mlečani će iskorištavati svoju premoć na moru i nemogućnost nadvojvodinih podanika da se brane. Na dolaske mletačkih brodova stanovnici Rijeke odgovali su topovima, ali u okolnim mjestima koja nisu imala tu mogućnost obrane, često su stradavali stambeni objekti, pokretna imovina, stoka, poljoprivredne površine i plovila. Početkom travnja, nakon neuspjelog napada na Rijeku koja se obranila artiljerijom, mletački naoružani brodovi usmjerili su se na zapadnu obalu Kvarnerskog zaljeva i u tamošnjim lukama uništili sva nađena plovila, oteli robu i drvenu građu.⁹⁴ Kroz

88 Kapetan Civran u navođenju ovih podataka, vjerojatno pretjeruje u želji da bi istakao uspjeh svojih milicija u akciji što ju je isplanirao i izveo na nadvojvodinom teritoriju, no navedena činjenica o izbjegavanju sukoba s nadvojvodinim snagama opravdana je drugim primjerima.

89 Rovere navodi podatak o dvije tisuće ljudi u dvije galije i 36 naoružanih barki, od kojih 19 barki je iskrcalo svoje posade u lovranskoj luci. Računa da je u svakoj bilo od 50 do 60 članova posade. A. TAMARO, n. dj., izvještaj riječkog kapetana della Rovere nadvojvodi Ferdinandu, 6. siječnja 1615., str. 37.

90 Mletački kapetan Civran u svom izvještaju mletačkom Senatu navodi kako nije dopustio da se ništa od opljačkane robe ukrca na njegovu galiju. A. S. V. n. izvor, 19. prosinca 1614.

91 "... perchè havevano resoluto da non lassar pietra sopra pietra, perchè Lovran era scala del vitto di Segnani... ". A. TAMARO, n. dj., izvještaj kapetana della Rovere, (6. siječnja 1615.), str. 37.

92 "Un'altra galera con dodici barche atmate nel medemo tempo se ne ando verso san Giacomo, abbatia de padri de sancto Agostino, et prima verso le genti,... ". I s t i, n. dj., izvještaj kapetana della Rovere, (6. siječnja 1615.), str. 37-38.

93 Civran u svojem izvještaju spominje kako su u ovoj akciji crkve i ljudi bili pošteđeni upravo njegovom naredbom (vidi tekst na str. 15, bilješka br. 83.), ali prešućuje ovaj neugodan podatak u pismu od 19. prosinca 1614. Nalazi se u A. S. V. n. izvor. Isti događaj je i u relaciji br. XXIII., mletačkom Senatu (18. ožujka 1615.); u G. NOVAK, *Commissions et relations Venetae*, n. dj., Tom VI, vol. 49, str. 220-221.

94 A. TAMARO, n. dj., pismo od 4. travnja 1615., str. 39.

nekoliko dana bilježi se ponovna pljačka lovranske luke u kojoj su zaplijenjene dvije barke što su plovile prema Rijeci s teretom soli,⁹⁵ a stradale su čak i ribarske mreže u vlasništvu augustinske opatije.⁹⁶

U mjestu Ičići, koje se nalazi na obali između Lovrana i augustinske opatije (koje je u to vrijeme bilo na morskoj granici Pazinske knežije te zajedno sa opatijom i mjestom Volosko pripadalo Kastavskoj gospoštiji), uništeni su svi vinogradi, čija je šteta iznosila oko 20 tisuća dukata.⁹⁷ Osim fontika u Lovranu i Rijeci, stradava i fontik u Vinodolu, a svi su opskrbljivali brašnom i žitaricama grad Senj i tamošnju uskočku vojsku.

Antonio Civran je u sljedećim izvještajima upućenim mletačkom Senatu početkom 1615. godine, izvijestio o svom susretu s generalnim providurom Dalmacije i Albanije Lorenzom Venierom, koji je njegovu vojnu ekspediciju na Lovran i Volosko ocijenio neodgovarajućom u trenutku kada su se mogli srediti sporovi s nadvojvodom.⁹⁸ Da bi dokazao kako u akcijama što ih je poduzeo nije postupao iz samovolje,⁹⁹ već po zapovijedima nadređenog providura Veniera, Civran šalje Senatu kopije pisama s ulomcima zapovijedi kojima opravdava poduzete kaznene ekspedicije.¹⁰⁰ Navodi kako s postojećih 16 naoružanih barki, bez zapovjednika koji bi ih predvodio, te bez određenijih i preciznijih zapovijedi, nije moguće kontrolirati ove teritorije. Nakon 15 godina službovanja "*nella professione di mari*", upravo zbog vojne akcije poduzete 15. prosinca 1614. u Lovranu i Voloskom, Antonio Civran se povukao s dužnosti prije njenog službenog isteka. Zakletvom dvojice liječnika koji su svjedočili o njegovom vrlo lošem zdravstvenom stanju,¹⁰¹ Civran je dobio nasljednika u Donadu Nadalu, novom zapovjedniku na Jadranu koji je nastavio agresivni pritisak mletačke armade na nadvojvodine posjede u Kvarnerskom zaljevu i koji će ponoviti kaznenu ekspediciju na Lovran upravo kao i njegov prethodnik.

Daljnja razaranja nastajala su ne samo zbog neriješenog uskočkog pitanja, uzurpa-

95 O istoj pljenidbi tereta sa solju izvještava papinski nuncij u Gradu Erasmo Paravicino; K. HORVAT, n. dj., Tom II, vol. 34, pismo br. 351 (Grado, 27. travnja 1615.), str. 172.

96 A. TAMARO, n. dj., pismo od 18. travnja 1615., str. 40.

97 I s t i, n. dj., pismo od 30. kolovoza 1615., str. 41.

98 "... danno apertamente l' operatione che io feci a Lourana e Volosca, dicendo; non dovevo farlo in tempo che si stava per accomodare le differenze; che in questo modo havevo rovinato tutto il negotio; e che havevo attaccati et abruggiati quei luochi a quali, essendo aperti si poteva sempre andare et i quali non havevano colpa delle cose de Uscocchi". A. S. V., n. izvor, 8. siječnja 1615.

99 "... havendo fatto divulgare, che io ho operato fuori di suo ordine, senza publica commisione, e di mio capricio solo, la qual cosa non dovria mai sapersi,..." A. S. V., n. izvor, 8. siječnja 1615.

100 Civran naglašava da je kopije zapovijedi generalnog providura Lorenza Veniera načinio svojom rukom. Naveo je, po njegovom mišljenju najvažnije ulomke, a dobio ih je u nekoliko navrata prilikom posjete Rabu gdje je Venier boravio. Jedna od zapovijedi glasi: "... nelle rive de Paesi Arciducali de Scrisa a Fianona, devastando, depredando e facendo sentir di quelle molestie che sono da Uscocchi iniguamente inferite". Ujedno navodi kako je 29. studenog 1614. po treći puta dao otkaz na mjesto dužnosti kapetana. A. S. V., n. izvor, bez datuma, zasigurno su poruke bile priložene pismu od 8. siječnja 1615., sudeći po njegovom tekstu u kojem Civran otkriva namjeru da učini kopije Venijerovih zapovijedi i da ih izloži Senatu.

101 A. S. V., *Senato Mar*, reg. 72; 13. i 14. lipnja 1614., fol. 63-64.

cija spornih posjeda obiju strana i graničnih razmirica, borbe oko slobodne plovidbe Jadranom, ometanja trgovine, već i pitanja solana koje su Trščani podignuli kako bi se oslobodili ovisnosti od uvoza soli,¹⁰² a ujedno su nastojali razviti živu trgovinu.¹⁰³

Uskočki rat ili Rat za Gradišku, rasplamsao se u Istri koja nikada prije nije doživjela takav razmjer uništavanja ljudstva i materijalnih dobara, a trajao je od 1615. do 1618. godine. Upravo zbog velikih količina soli proizvedenih u Žavljju, a namijenjenih prodaji na istarskom teritoriju, kako austrijskom tako i mletačkom, na obali i u zaleđu, mletačka armada je 1615. godine izvršila pomorsku blokadu Trsta, te započela napad. Austrijska strana je odgovorila protunapadom svojih i hrvatskih četa Nikole i Vuka Frankopana koje su mletačkoj strani nanijele poraz.

Osim od ranije Kvarnera, a sada Trsta, krizno područje bila je i Furlanija, u kojoj su obje strane nastojale zauzeti što bolje pozicije na pograničnim teritorijima, djelujući svaka iz svoje tvrđave: Mlečani iz Palme, a austrijska strana iz Gradiške.¹⁰⁴

U prosincu iste godine uskoci te napadači iz Veprinca, Kastva, Kožljaka i Boljuna okupili su se u Boljunu i krenuli paliti kuće na područjima Huma, Grimalde, Roča i Draguča. Ujedno su pljačkali stoku, a plijen su podijelili u Boljunu.¹⁰⁵

Ranije otkrivena namjera Mlečana da ponovno pokušaju osvojiti Mošćenice pokazala se točnom. Mošćenički kaštel je od izvanrednog strateškog položaja na uzvisini sa koje se kontrolira veliki dio zapadnog Kvarnerskog zaljeva i nadvojvodinih posjeda uz obalu, kao i kopneni put što vodi preko Prodola ili Šumeta do Pazinske knežije. Na prijedlog providura Veniera, ispod Mošćenica trebalo je osposobiti luku za smještaj barem 4 naoružane barke,¹⁰⁶ a u Porozini na otoku Cresu s druge strane kanala smjestiti stražu koja bi kontrolirala morski tjesnac između Cresa i istarskog kopna. Nadziranjem iz ove dvije važne strateške točke moglo se prekinuti prijevoz robe i živežnih namjernica kopnenim i morskim putevima iz Istre u Rijeku i Senj. I zauzeće Novog bilo bi koristilo zatvaranju kopnenih i morskih puteva do Senja, čime bi se posve blokirala opskrba uskoka,¹⁰⁷ što joj je pošlo za rukom u kolovozu 1615. godine.¹⁰⁸ Ali, Mletačka Republika nije mogla potpuno i trajno provoditi opsadu nadvojvodinih pomorskih

102 Sol je bila namijenjena za potrebe nadvojvodinih zemalja u zaleđu, Kranjske, Goričke i Istre. Trščani su izgradnjom solana i sustavom zaštitnih carina kao i zatvaranjem kopnenih putova, htjeli skrenuti seljačku trgovinu u svoj grad. "Žavljanska solna kriza" započinje još 1609. i predstavlja je preteču ratnih sukoba. M. BERTOŠA, *Jedna zemlja, jedan rat*, n. dj., str. 16.

103 A. S. V., *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, n. izvor, 1268, ne navodi se točan datum u pismu, ali po kontinuitetu ostalih, može se zaključiti da je pisano u siječnju 1615.; Senat je izviješten o živom prometu trščanske luke oko Božića 1614. godine, iz koje izlaze *vasseli* s teretom sjekira i ulaze s drugom robom kao i uljem, a roba putuje kopnom za Udine.

104 M. BERTOŠA, *Jedna zemlja, jedan rat*, n. dj., str. 30-31.

105 M. BERTOŠA, *Epistolae et communicationes rectorum hıstrianorum*, pismo br. 189 (Buzet, 2. prosinca 1615.), str. 220-221. Vidi i D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 62.

106 Mjesto je Mošćenička draga. Vidi u predhodnom tekstu bilješka br. 17.

107 G. NOVAK, n. dj., Tom VI, vol. 49, relacija br. XXIV., generalnog providura Dalmacije i Albanije Lorenza Veniera mletačkom Senatu, 1616. godine, str. 258-259.

108 M. BERTOŠA, *Jedna zemlja, jedan rat – Istra 1615. /1618.*, Istarska naklada, Pula, 1986., str. 15.

posjeda, kako zbog veličine i rasprostranjenosti teritorija tako i zbog nedostatka brodova i vojnih snaga. Čestim kaznenim ekspedicijama i ratnim akcijama nastojala je zadržavati što veću kontrolu nad priobalnim područjima obiju strana i kontinuirano suzbijala aktivnost uskoka.

U napad na Mošćenice mletački zapovjednik Donado Nadal krenuo je sa 6 galijskih i 20 naoružanih barki, ali na obali podno kaštela zatekao je nadvojvodine snage koje su se sastojale od četiristo pješaka, a s ljudstvom na njihovim barkama ukupno tisuću i dvjesto ljudi. Iskrcaвши se na obalu, krenuli su usponom prema kaštelu, ali su se uskoro morali vratiti. Ostavivši 4 galijske koje su im štatile leđa, s dvije se uputio prema Rijeci i zaustavio u Lovranu¹⁰⁹, kojeg je godinu prije spalio njegov prethodnik Antonio Civran, i koji se nakon tog događaja uspio obnoviti. Jedan sat tukao je Lovran artiljerijom i ponovno ga zapalio kao i njegov prethodnik, a u izvješću se ne navodi da je išta poduzeto za obranu mjesta koje je ponovno teško stradalo zbog svoje pomoći uskocima. Naime, Lovran je ponovno u akciji mletačke armade spaljen i uništen do temelja.¹¹⁰

O novom neuspješnom pokušaju zauzeća Mošćenica Nadal je izvijestio 19. ožujka 1616., kada izvršava napad s 3 galijske i 22 barke te 600 dobro naoružanih vojnika. Mletačke snage pokušavale su zauzeti mošćeničku utvrdu tukući je artiljerijom, ali, kako je Nadal napisao u svojem izvješću, Mošćenice su, zbog svog položaja na uzvisini, neosvojivo mjesto.¹¹¹

U istom mjesecu mletačka strana je na granici s Pazinskom knežijom zauzela Tinjan i od tada je počela jačati svoj položaj u Istri. 1616. godina bila je prepuna stalnih sukoba zaraćenih strana, a pljačka i paljenje seoskih područja pod nadvojvodinom vlašću postalo je dio svakodnevice. Polovicom godine 11 sela istarskog Krasa tražit će od rašporskog kapetana oružanu zaštitu prilikom obavljanja poljoprivrednih radova,¹¹² kao i seljaci Veprinca koji su bili praćeni vojskom prilikom kosidbe svojih pašnjaka. "Ratna proizvodnja" teško je mogla ublažiti oskudicu i glad koja je zavládala na istarskom selu obiju zaraćenih strana,¹¹³ a istarski kašteli bili su puni izbjeglog stanovništva koje je u njima potražilo zaštitu pred ratnim viorom koji se nadvio nad istarski poluotok.

U drugoj godini ratovanja, 1617. Mlečani zauzimaju Žminj, poduzimaju napade na Labinštinu, ali usprkos velikih prednosti pred nadvojvodinim snagama, nisu uspjeli ostvariti osvajanje Pazinske knežije.¹¹⁴ Nadvojvodine snage, sada slabije i malobrojnije, napadale su su mletačke dijelove Istre, ali nisu uspijevale vratiti nekadašnju stratešku prednost. Obje strane izbjegavale su direktne sukobe, a prepadi su se odvijali uglavnom

109 D. Nadal u pismu spominje *Vrana*, što je očito greška u pisanju, jer se radi o Lovranu; A. S. V., *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, 1268; pismo Donada Nadala, 25. prosinca 1615.

110 I s t i; "... et rilassar libberi le Done et Figli, usernare le chiese, porvi il fuoco dentro, et il tutto posto a fuoco et fiamme gendolo sino a fundamenti...".

111 A. S. V., *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, 1268; pismo Donada Nadala, 19. ožujka 1616.

112 M. BERTOŠA, *Jedna zemlja, jedan rat*, n. dj., str. 44-45.

113 I s t i, str. 48.

114 I s t i, str. 70-71; 6. srpnja 1617. providur Alvize Zorzi povukao se iz Pazina i pri tome opljačkao područje Pazina i Pićna.

na kopnu. Na moru, španjolska armada za račun austrijske strane, prije toga osvaja Plomin, nanoseći mletačkoj strani veliku štetu spaljivanjem njezinih brodova u plominskoj luci. Uskočki prodori bili su rijetki, tako su 2. srpnja 1617. dvije uskočke barke uspjele prodrijeti do zapadne obale Istre i u dubinu tršćanskog zaljeva, ali mletačka straža na moru sprječavala je bilo kakav uspjeh njihovih barki.¹¹⁵

Madridski mir, koji je predstavljao službeni kraj Uskočkog rata, bio je potpisan 6. rujna 1617. u Parizu, a 20 dana kasnije potvrđen u Madridu, ali, istarsko-primorsko i goričko bojište, nisu ušli u njegove mirovne klauzule.¹¹⁶ Rat na istarskom teritoriju potrajat će još nekoliko mjeseci, naime u travnju Venecija je austrijskoj strani vratila Žminj, a u srpnju Tinjan, Brseč i Mošćenice.¹¹⁷ Dokument o restituciji Mošćenica austrijskoj strani nosi datum 25. srpnja 1618.¹¹⁸

Nekoliko stoljeća, od Uskočkog rata do početka Prvog svjetskog rata 1914. godine, Istra nije doživjela velika ratna razaranja. Posljedice Uskočkog rata bile su teške i dalekosežne po istarsko gospodarstvo i opustošenost austrijskih i mletačkih istarskih područja.

Spaljene kuće, uništen stočni fond, ubijeno ili odbjegli stanovništvo bili su tada istarska stvarnost koja bilježi dekadenciju na svim područjima. Prirodan prirast stanovništva nije mogao nadoknaditi depopulaciju koja je zahvatila ratom opustošene krajeve, stoga vlasti prilaze organiziranom preseljavanju stanovništva ili kolonizaciji, koja u Istri dovodi do formiranja nove etničke strukture Istre.¹¹⁹ Doseljenici dolaze s područja krajnjeg juga jadranskih obala Albanije i Crne Gore, kopnenih područja Bosne i Hercegovine, jadranskih otoka, iz hrvatskih zemalja pod austrijskom vlašću, kao i talijanskih područja.¹²⁰ Kao primjer najvećih kolonizatorskih razmjera i etničkih promjena bilo je područje Pule, u kojoj je ojačao hrvatski etnički element, iako je talijanski i romanski i dalje zadržao jak utjecaj. Migracije u Puljstinu dosezale su svoj vrhunac upravo početkom XVII. stoljeća i bilježila su živa demografska kretanja,¹²¹ a

115 I s t i, str. 70.

116 I s t i, *Istra: Doba Venecije (XVI. – XVIII. stoljeće)*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje, ZN "Žakan Juri", Pula, 1995., str. 381.

117 I s t i, str. 77.

118 D. MUNIĆ, *Kastav u srednjem vijeku*, n. dj., str. 62.; I s t i, *Brseč na početku XVII. stoljeća*, LT, knj. 8, Brseč i Brseščina, Opatija, 1994., str. 47.

119 M. BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, n. dj., str. 28-31.

120 I s t i, str. 761.

121 "Migracije u Pulu i Puljstinu doživjele su svoj vrhunac upravo u razdoblju od početka XVII. stoljeća nadalje... Od konca XV. stoljeća, posebice u XVI. i XVII., u Puli su se zbile duboke etničke promjene koje su povećale hrvatski element. Migracijska su kretanja, usmjerena i prema južnoj Istri i gradu Puli dovela puno doseljenika iz hrvatskih krajeva koji su se trajno nastanili u gradu i njegovoj okolici." S. BERTOŠA, *Život i smrt u Puli, starosjedioci i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Matica hrvatska, Pazin, 2002., predgovor akademika Vladimira Stipetića, str. 17 Autor iznosi podatke na osnovu građe puljskih matičnih knjiga od 1613. do 1815. Iscrpno predočava i vojno i crkveno osoblje, ostala zanimanja kao i migracijska strujanja prema Puli iz pojedinih područja: mletačkog i austrijskog dijela Istre, kvarnerskih otoka, Rijeke i Primorja s okolicom, južne Dalmacije i Albanije te stranih zemalja. Puno doseljenika je bilo upravo iz hrvatskih krajeva koji su se trajno nastanili u gradu i okolici, što je vidljivo iz popisa gradskih slojeva.

karakteristična za cijeli istarski poluotok.

U članku se govori o vremenskom razdoblju i događanjima neposredno prije Uskočkog rata, tijeku rata u Istri, a posebno na području lovranske komune te okolnih mjesta. Ratni sukob između Mletačke Republike i austrijske vojske donosi za ova područja dalekosežne posljedice i novu dimenziju preživljavanja stanovništva. Nemirne političke prilike toga razdoblja utjecale su na gospodarsku kategoriju i društvena kretanja koja su donijela nazadak i ovako već siromašnom kvarnerskom i istarskom stanovništvu. Praćenjem događanja u okviru "male" regionalne povijesti Lovrana, možemo zaključiti da je ta komuna živjela ratne godine slično kao i neka druga naselja u Istri, a posebno središnjoj Istri, jer Lovran je dijelio nedaće Pazinske knežije i slabosti njenog gospodara. I Lovran i njegovo stanovništvo trebali su dugo vremena da bi povratili izgubljene gospodarske vrijednosti koje su bile uništene Uskočkim ratom, koji je kao kratkotrajna, ali kataklizmična ratna epizoda rezultirao slabljenjem cjelokupnog gospodarstva, a njegovo obnavljanje proteklo je u mukotrpnim nastojanjima istarskog i kvarnerskog stanovništva da poboljša svoju srednjovjekovnu mračnu stvarnost. Život Lovranaca bio je smion u tolikoj mjeri da su svojim pomaganjem uskoka slijedili agresivnu politiku svojih austrijskih gospodara koji su ih koristili za svoju političku i ekonomsku ekspanziju, ali samo poticanjem djelujući iz pozadine. Kada je dolazilo do čestih napada mletačke armade, austrijski gospodari su uzimali, prepuštajući ih sudbini žrtve. Lovranski mali čovjek trpio je život na granici gdje je bujao rat, a bio je ispunjen sukobima, ratom, bolestima, strepnjom i strahom istarskog medijevalnog doba.

Etnička slika ovih krajeva biti će formirana krajem XVII. stoljeća i stvorit će osobiti i karakteristični istarski mentalitet, koji će u kasnijim stoljećima utjecati da se Istrani počinju osjećati Istrijanima, osobitima i bez želje za pripadnost nijednoj drugoj etniji ili narodu, čineći narod sam, ali jakog hrvatskog elementa koji će se kasnijih stoljeća prepoznavati i neprestano jačati u istarskoj svijesti.

LITERATURA (*arhivski izvori i tiskani izvori*):

1. Archivio di Stato di Venezia (A. S. V.), *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, 1268.
2. Archivio di Stato di Venezia, (A. S. V.), *Senato Provveditori da Terra e da Mar e altre cariche*, 1261.
3. Archivio di Stato di Venezia (A. S. V.), *Senato Mar*, reg. 72.
4. BERTOŠA, Miroslav, *Epistolae et communicaiones Rectorum Histrianorum*, Tom. 1, Annorum 1607-1616, MSHSM, vol. 52, Zagreb, JAZU, 1959.
5. BERTOŠA, Miroslav, *Istra: Doba Venecije (XVI. – XVIII. stoljeće)*, drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje, ZN "Žakan Juri", Pula, 1995.
6. BERTOŠA, Miroslav, *Između gospodarske kategorije i socijalne napetosti sukobi na mletačko-austrijskoj granici u Istri od XVI. do XVIII. stoljeća*, Problemi SJ, sv. 5, JAZU, Rijeka, 1985., str. 89-145.
7. BERTOŠA, Miroslav, *Jedna zemlja, jedan rat, Istra 1615/1618.*, Istarska naklada, Pula, 1986.
8. BERTOŠA, Miroslav, *Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva*, JZ, sv. IX, Pula-Rijeka, 1975., str. 239-286.
9. BERTOŠA, Slaven, *Život i smrt u Puli, starosjedioci i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Matica hrvatska, 2002.
10. BIBLIOTECA NAZIONALE SAN MARCO / MARCIANA – VENEZIA, pismo upućeno generalnom providuru Luigiju Mocenigu, 14. rujna 1566. MSS It. CL. 7 N. 417, col. 1068, str. 225-238.
11. BRACEWELL, Catherine Wendy, *Senjski uskoci – piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997. SVKRI sig. 107. 849
12. GESTRIN, Ferdo, *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, 15, Institut za zgodovino, 4, Ljubljana, 1965. SVKRI sig. P-4723/15=4
13. GIGANTE, Silvino, *Venezia e gli Uscocchi*, seconda edizione riveduta e amplicata, Società di studi fiumani, Fiume, 1931. SVKRI; sign. Flum. Misc. A. 455
14. HERKOV, Zlatko, *Još nešto o starim mjerama Hrvatskog primorja i Istre*, JZ, sv. 11, 1979- 1981., str. 219-254.
15. HORVAT, Karlo, *Monumenta historiam uscocchorum illustrantia*, Tom 1, 2, Annorum 1550-1601, MSHSM, vol. 32, 34. Zagreb, JAZU, 1910. -1913.
16. LJUBIĆ, Šime, *Commisiones et relationes Venetae*, Tom 2, Annorum 1525-1553, MSHSM, vol. 8, Zagreb, JAZU, 1880; Tom. 3, Annorum 1553-1571, vol. 11, MSHSM, Zagreb, JAZU, 1880.
17. MINUCI, Minucio, *Historia degli Uscochi*, appreso Roberto Meieti, Venezia, 1676.

18. MUNIĆ, Darinko, *Brseč na početku VII. stoljeća*, LT, Brseč i Brseščina, knj. 8, Opatija, 1994., str. 41-48.
19. MUNIĆ, Darinko, *Kastav u srednjem vijeku – društveni odnosi u kastavskoj općini u razvijenom srednjem vijeku*, II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, ICR, Rijeka, 1998.
20. NOVAK, Grga, *Commisiones et relationes Venetae* (Mletačka uputstva i izvještaji), Tom IV, Annorum 1572-1590, MSHSM, vol. 47, Zagreb, JAZU, 1964; Tom V, Annorum 1591-1600, MSHSM, vol. 48, Zagreb, JAZU, 1866; Tom. VI, Annorum 1588-1620, MSHSM, vol. 49, Zagreb, JAZU, 1970.
21. TAMARO, Attilio, *Episodi di storia fiumana*, estratto da "Fiume", rivista semestrale della Società di studi fiumani, anno XI-XII, 1930-1934, Stabilimento tipografico de "La Vedetta d' Italia", Fiume, 1936. SVKRI sign. Flum. Misc. A. 508

Popis kratica

ICR = *Izdavački centar Rijeka*

JAZU = *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, danas: Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu*

JZ = *Jadranski zbornik, zbornik Povijesnog društva Istre, Pula i Povijesno društvo Rijeka, Rijeka*

LT = *Liburnijske teme, zbornici katedre Čakavskog sabora Opatije*

MSHSM = *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium* JAZU, danas HAZU Zagreb

ZUSAMMENFASSUNG
DER HISTORISCHE RAHMEN LOVRANS AM ENDE
DES XV UND ANFANG DES XVI JAHRHUNDERTS

Vesna SLAVIČEK, prof.

Der wirtschaftliche und politische Konflikt der Habsburger mit der Republik Venedig kulminierte in den Jahren 1615-1617/1618 im Kriegsgefecht, das als der Uskokenkrieg oder der Krieg für Gradiška bekannt ist. Außer Istrien litten auch die Grenzgebiete des habsburger Territoriums – die Kommunen des östlichen Istrien in der Koarner Bucht, und insbesondere Lovran, das mit seinem Hafen als Uskok-Stützpunkt diente und in welchem sich ein Lager für die Versorgung der Uskok in Senj befand. Der Krieg zwischen den beiden Großmächten endete auf diesem Gebiet nicht mit dem Frieden von Madrid im Jahre 1617, sondern erst mit der Wiedererrichtung der Kommune Mošćenice einige Monate später. Die Konsequenzen des Konflikts waren für Lovran und die Kommunen des östlichen Istrien weitreichend und schwer. Es folgte eine jahrelange mühsame Erholung.

Die Quellen welche die Geschehnisse dieser Zeitperiode erhellen, wurden aus dem Venetianer Archiv in Venedig übernommen, und in ihnen findet man zum ersten Mal einige Daten, welche für das Gebiet der Kommunen Ostistriens bedeutend sind.

RIASSUNTO

ASPETTI STORICI DI LAURANA ALLA FINE DEL XV E
ALL' INIZIO DEL XVI SECOLO

Vesna SLAVIČEK, prof.

Il conflitto politico ed economico tra gli Asburgo e la Repubblica di Venezia raggiunse il suo apice nel confronto conosciuto come guerra degli Uscocchi o guerra di Gradisca (1615-1617/18). Oltre che l'Istria veneta, patirono il conflitto anche i territori e i comuni confinari degli Asburgo nell'Istria orientale e nel Quarnero, e in particolare Laurana, che con il suo porto fungeva da base d'appoggio degli Uscocchi e fonti di approvvigionamento degli Uscocchi a Segna (Senj). Il conflitto armato tra le due grandi potenze non terminò con la pace di Madrid del 1617, ma con la restituzione di Moschiena alcuni mesi dopo. Le conseguenze per Laurana e per i comuni dell'Istria orientale furono tragiche e di grande portata, e ne conseguì una lunga e difficile ripresa.

Le fonti che fanno luce sugli eventi di questo periodo provengono dall'archivio di Venezia e ci offrono elementi inediti per ricostruire la storia dei comuni dell'Istria orientale.